

M.A. (Final) EXAMINATION, 2018

SANSKRIT

चर्चा (अ) Third (A) Paper (काव्यम्-गद्यं पद्यम् च)

Time allowed : Three hours

Maximum marks: 100

सभी प्रश्नों के उत्तर दीजिये।

1. अधोलिखितयोः गद्यांशयोः सप्रसंग व्याख्या कार्या-

(अ) क्वचित् समरभूमिरिव शरशत निचिता । क्वचिदमरपति नुरिव नेत्रसहस्रसङ्कला
क्वचिन्नारायणमूर्तिरिव तमालनीला, क्वचित् पार्थस्यपताकेव वानराक्रान्ता । क्वचिदव
निपति द्वार भूमिरिव वेत्रलताशत दुष्प्रवेशा । क्वचित् विराटनगरीव कीचकशतावृता ।
क्वचिदम्बरश्रीरीव व्याधानुगम्यमान तरलतारकमृगा । क्वचिद्गृहीतव्र तेव दर्भचीर
जय वल्कलधारिणी । अपरिमितवहलपत्र सञ्चयापि सप्तपर्ण भूषिता, कूरसत्त्वाऽपि
मुनिजन सेविता पुष्पवत्यापि पवित्रा विन्ध्याटवी नाम । 10

अथवा

यत्र च दशरथवचनमनुपालयन्नुत्सृष्टराज्यो दशवदन लक्ष्मीविभ्रम विरामो रामो
महामुनिमगस्त्य मनुचरन् सह सीतया लक्ष्मणोपरचितरुचिरपर्णशालः पञ्चपद्यां
कञ्चित् कालं सुखमुवास । अशून्येऽद्यापि यत्र शाखा निलिननिभृतपाण्डुकपोत
पङ्क्तयो लग्नतापसाग्नि होत्र भूमराजय इव लक्ष्यन्ते तरवः । बलि कर्म कुसुमायुद्धरन्त्याः
सीतायाः करतलादिव सङ्क्रान्तो यत्र रागः स्फुरति लताकिसलयेषु । यत्र च पीतोद्दीर्ण
जल निधिजलमिव मुनिना निखिलमाश्रमोपान्तवर्तिषु विभक्त महाहृदेषु । यत्र च दशरथ
सुतनिशितशरनिकरनिनिपात निहतरजनीचरवल वहल रुधिरसिक्तमूलमद्यापि
तद्गगाविद्ध निर्गत पलाशमिषाभाति नवकिसलयमरण्यम् । 10

(ब) कोटराभ्यन्तर निषिष्टैः स्फुरदिभः सजीव इव मुधकर पटलैः दुर्योधन
इवोपलक्षितशकुनिपक्षपातः नलिन नाम इव वनमालोपगूढः, नवजलधर व्यूहः इव
नभसि दर्शितोन्नतिः, अखिलभुवन तला वलोकनप्रासाद इव वनदेवतानाम्, अधिपतिरिव
दण्डकारण्यस्य, नायक इव सर्ववनस्पतीनाम्, सखेव विन्ध्यस्य, शाखाबाहु,
भिरूपगुहणेव विन्ध्याटवी मवस्थितो महान् जीर्णः शाल्मलीवृक्षः ।

अथवा

अथ नातिचिरादेवानुलेपनादर्द मृदङ्गध्वनिधीरेण, गिरिविवकृति
जृम्भितप्रतिनिनादगम्भीरेण शबरशरताडितानां केशरिणां निनादेन,
संत्रस्तयूथमुक्तानामेकाकिनाञ्च सञ्चरतामनवरतकरास्फोटमिश्रेण जलधररसितानु-
कारिणागज यूथपतीनां कण्ठगर्जितेन, सरभससारमेय विलुप्यमाना वयवाना
मालोककातर तरलतारकाणामेण कानाञ्च करुणकुजितेन, निहतयूथपतीनां
द्वियोगिनीनामनुगत कलभानञ्च स्थित्वा स्थित्वा च समाकर्त्य कलकल
भुत्कर्णपल्लवानामितस्ततः परिभ्रमन्तीनां प्रत्यग्रपति विनाशशोक दीर्घण करिणीनां
दीत्कृतेन ।

2. अधोलिखितयोः श्लोकयोः सप्रसङ्गं व्याख्या कार्या-

- (i) सरोरुहं तस्य दृशैव तर्जितं जिताः स्मितेनैव विधोरपि श्रियः ।
कुतः परं भङ्ग्यन्तरेणाह महीयसी तद्वननस्योपमितौ दरिद्रता ॥

10

अथवा

करेणमीनं निजकेतनं दधद् दूरुभालवालाम्बुनिवेशशङ्कया ।
व्यतिक्रिं सर्वतुधने वने मधु स मित्रमत्रानुसरन्तिव स्मरः ॥

- (ii) कथं विधातर्मयि पाणिपङ्कजात्तव प्रियाशैत्यमृदुत्वशिल्पिनः ।
वियोक्ष्यसे वल्लभयेति निर्गता लिपिर्ललाटन्त पनिष्ठुराक्षर ॥

10

अथवा

निमिलनभ्रंशजुषा दृशा भ्रंशं निपीय तं यस्त्रिदशीभिरर्जितः ।
अमूस्तमभ्यासभरं विवृण्वते निमेषनिःस्वैरधुनाप लोचनैः ॥

10

3. अधोलिखितयोः गद्यांशयोः सप्रसङ्गं व्याख्या करणीया-

- (अ) अथ सोऽप्याच्चक्षे देव मयापि परिभ्रमता विन्ध्यादव्यां कोऽपि कुमारः क्षुध्या तृषा च
कृश्यस्त्वकेशार्हः क्वचित्कृपाभ्याशेऽष्टवर्षं देशीयो दृष्टः । स त्रासगद्गद्गदत्-
“महाभाग, किष्टस्य मे क्रियतामार्य साहारयकम् । अस्य मे प्राणा पहारिणी िपासां
प्रतिकर्तुमुदकमुदऽचनिह कूपे कोऽपि निष्कलो मयैक शरणभूतः पतितः । तमज्जभस्मि
नाहमुद्धर्तुम् इति । अथाहमम्येत्वं घ्रतत्वा कथापि वृद्धमुत्तार्य तं च बालं वशनाली मुख
दधृताभिरभिः फलैश्च ‘पञ्चषैः शरक्षेपोच्छ्रितस्य लकुच वृक्षस्य शिखरात्यपाषाण
पातितैः प्रत्यानीतप्राणवृत्ति मापाद्य तरुतलनिषण्णस्त जरन्तमब्रवम्-

10

अथवा

उत्थितेन च राज्ञा क्षालिता क्षालिते मुखे मुष्टिमर्धमुष्टिं
वाभ्यन्तरीकृत्यकृत्वा मायव्याजतमद्वः प्रथमेऽष्टमे भागे श्रोतव्यम् । श्रध्वत एवास्य
द्विगुणमपहरन्तितेऽध्यक्षधूर्ताः । चत्वारिशतं चाणक्योपदिष्टा नाहरणोपायान्सहस्रधात्म
बुद्धश्चैव ते विकल्पयितारः । द्वितीयेऽन्योन्यं विवमानानां जनानामाक्रोशाद्बह्वमानकर्णः
कष्टं जीवति । तत्रापि प्राडिवधाकादयः स्वेच्छया जयपराजयौ पापेनाकीर्त्या च
भर्तारमात्मनं चाथैर्योजयन्ति ।

10

- (ब) अस्मिश्चान्तरे मन्त्रिवृद्धो वसुरक्षितः कैश्चिन्मौलैः संभूय बालमेनं भास्करवर्माणमस्यैव
ज्यायसीं भगिनीं त्रयोदश वर्षा मजुवादिनीमनयोश्च मातरं महादेवी
वसुन्धरामादायापसर्पन्ना पद्मेऽस्या भवितया दाहज्वरेण देहभजहात् । अस्मादृशैभिर्त्रैस्तु
नीत्वा महिष्मतीं भर्तृवैमातुराय भ्रत्रि मित्रवमर्णे सापत्या देवी दर्शिताभूत् ।

अथवा

अथ गलति मध्यरात्रे वर्णवरोपनीतमहार्हरत्र भूषणपट्टनिव सनीं तदविलभावां प्रविश्य
तूष्णीमतिष्ठाय । देदीतु पूर्वं द्युरेव यथार्हमग्नि संस्कारं मालवाच दत्त्वा प्रचण्डवर्मणे
चण्डवर्मणे च ताम वस्थामश्मकेन्द्रोपधिकृतामेव संदशिय उत्तरेद्युः प्रत्युपस्येव

पूर्वसंकेतितपौ रामात्यसामन्त वृद्धैः सहाभ्येत्य भगवतीमर्षयित्वा समर्चनप्रत्यक्ष परीक्षित
कुक्षिवैजन्यं तद्वचन विधाय दत्तदृष्टिः सह जनेन स्थित्वा पटीयांसं पटहशब्दमकारयत् ।

10

4. अधोलिखितयोः पद्ययोः संस्कृतभाषायाम् व्याख्या कार्या—

(i) पतत्पतङ्गप्रतिमस्तपोनिधियः पुरोऽस्य भुवि व्यलीयत् ।

गिरेस्ताठित्वानिव तावदुच्चकैर्ज खेन पीठदुदत्तिहृदच्युतः ।

10

अथवा

न यावददेतावुदपश्यतिथतौ जनस्तुषाराञ्जन पर्वताविव ।

स्वहस्तदत्ते मुनिमासने मुनिश्चरन्तनस्ताददमिन्यवीविशत् ॥

10

(ii) निवेशयामासिथ हेलयोद्धतं फणाभृतां छादनमेकमोकसः ।

जगत्त्रयैकस्यपतिस्त्व मुच्चकैरहीश्वरस्तम्भ शिर सु भूतलम् ॥

10

अथवा

करोति कंसादिमहीभृतां वधाद् जनो मृगाणामिव यत्तवस्तवम् ।

हरे ! हिरण्याक्षपुरः सरासुरद्विपद्विषः प्रत्युत सा तिरस्क्रिया ॥

10

5. संक्षिप्त टिप्पणी कार्या द्वयोः सूक्तयोः—

(i) बाणेच्छिष्टम् जगत् सर्वम्

(ii) उदिते नैषधे काव्ये क्व माघः क्व च भारविः इति उक्ति विवेच्यताम् ।

(iii) दण्डिनः पदलालित्यम् ।

(iv) माघे सन्ति त्रयोगुणाः

10+10